مەکتەبی ئەو مێژووە بنەڕەتییە کە مامۆستا عەلی ئەمینی پێی دەڵێت «ئەدەبی ڕەسەن»

ئامادەکردنی: ئەمیر ڕەشید ئەحمەد

ئەو کاتەی ئەمین ئەمین لە ساڵی ١٩٥٠دا لە کۆلێژی ئەدەبیات لە بەغدا دەستی بە وانەبێژی کرد، هەستی کرد کە ئەو شتەی کە ڕۆژانە لە ژوورەکەی خۆیدا دەیڵێتەوە، تەنیا وانەی زمان نییە، بەڵکو ڕەگەزێکە لە ڕەگەزەکانی ناسنامەی نەتەوەیی. ئەو ڕۆژانە ئەو بیری لە کتێبێکی تایبەت دەکاتەوە کە ببێتە بنەمای ئەو مێژووە بنەڕەتییە کە ئەو پێی دەڵێت «ئەدەبی ڕەسەن».

ئەم کتێبە ساڵی ١٩٥٣ چاپ کرا و بووە یەکێک لە سەرچاوە سەرەکییەکانی بواری مێژووی ئەدەبی کوردی. بەڵام ئەوەی کە زۆر گرنگە ئەوەیە کە ئەم کتێبە تەنیا مێژووی ڕووداو نییە، بەڵکو هەوڵێکە بۆ ئەوەی بڕوانێتە ئەدەبی کوردی وەک بە ڕەگەزێکی زیندووی ناسنامەی نەتەوەیی، نەک وەک بە کۆمەڵێک دەق کە لە ڕابردووەوە ماونەتەوە بێ ئەوەی کەس ئاگای لێیان بێت.

ئەدەبی ڕەسەن چییە؟

مامۆستا ئەمین ئەدەبی ڕەسەن وەک ئەو ئەدەبە پێناسە دەکات کە لە ناخی گەلەکەوە سەرچاوە دەگرێت و بە زمانی گەلەکە دەڵێت، بە بێ ئەوەی کاریگەری لە سەر دەرەکی بکات. ئەو ئەدەبە وەک ئاوێنەیەکی وایە کە ڕۆحی گەلەکە تێیدا دەبینرێتەوە، خۆشی و ئازارەکانی، ئومێد و بڕوا کۆنەکانی، هەروەها ئەو شێوازە تایبەتەی کە گەلەکە بە هۆیەوە بیر دەکاتەوە و هەست دەکات. ئەمە جیاوازە لە نێوان ئەدەبی ڕەسەن و ئەدەبی وەرگێڕدراو، کە ئەمە دوایی باسی لێوە دەکرێت.

مامۆستا ئەمین ئەو ڕەخنانە ڕەت دەکاتەوە کە دەڵێن ئەدەبی کوردی تەنیا گۆرانی و چیرۆکی کۆنە. ئەو دەڵێت ئەوە هەڵەیەکی گەورەیە کە ئەدەبی کوردی بە کۆنە بژمێردرێت، لەبەر ئەوەی ئەو کاتە هەموو شتێکی کوردی کۆن بووە. ئەو دەڵێت کە ئەدەبی کوردی وەک هەر ئەدەبێکی تر دەتوانێت گەشە بکات و بگەشێتەوە ئەگەر کەسانی هەبن کە بیری لێ بکەنەوە و بیخوێنن و بیبەن بۆ ئاستی زانستی.

ئەو ڕەگەزانەی کە مامۆستا ئەمین باسیان لێوە دەکات

مامۆستا ئەمین ڕەگەزە سەرەکییەکانی ئەدەبی ڕەسەن دیاری دەکات کە ئەمانەن: زمان، ئەدەب، مێژوو، فۆلکلۆر، هەروەها ئەو بیرە گشتییەی کە گەلەکە هەیە لە بارەی ژیان و مردن و خوا و سروشتەوە. ئەو دەڵێت کە هەر یەکێک لەمانە ڕەگەزێکی سەربەخۆ نییە، بەڵکو هەموویان پێکەوە دەبنە ئەو شتەی کە ئەو پێی دەڵێت «ناسنامەی نەتەوەیی».

زمان: زمان بە بۆچوونی مامۆستا ئەمین تەنیا ئامرازێکی گۆڕینەوەی قسە نییە، بەڵکو ئامرازێکی بیرکردنەوەیە. گەلێک وشە هەن کە تەنیا لە زمانی کوردیدا هەن و وەرگێڕدراو ناتوانێت بە تەواوی ماناکەیان بگەیێنێت. ئەمە ئەوە دەگەیێنێت کە بیری کوردی جیاوازە لە بیری کەسانی تر.

ئەدەب: ئەدەب لە ڕوانگەی مامۆستا ئەمینەوە تەنیا چیرۆک نییە، بەڵکو ئەو شوێنەیە کە گەلەکە تێیدا خۆی دەبینێتەوە. چیرۆکی کۆن، گۆرانی، پێشەکی و پەندەکان هەموویان بەشێکن لە ئەدەبی ڕەسەن.

مێژوو: مامۆستا ئەمین مێژوو بە گرنگ دەزانێت بۆ ئەوەی گەلەکە بزانێت کێ بووە و چۆن گەشە کردووە. بەبێ مێژوو گەلەکە وەک کەسێکی بێ یادەوەری وایە کە هەموو شتێک لە بیر دەکات.

فۆلکلۆر: فۆلکلۆر بریتییە لە هەموو ئەو شتانەی کە خەڵک بە دەم و بە دڵ دەیانگێڕێتەوە، وەک پەند، گۆرانی، چیرۆک، یاریکردن و جەژن. مامۆستا ئەمین دەڵێت فۆلکلۆر وەک ئاوێنە وایە بۆ ڕۆحی گەل.

ئەدەبی وەرگێڕدراو لە ئەدەبی ڕەسەن جیا دەکرێتەوە

مامۆستا ئەمین ئەو کتێبانەی کە لە زمانی تر وەرگێڕدراونەتە سەر کوردی بە ئەدەبی وەرگێڕدراو دەژمێرێت، نەک بە ئەدەبی ڕەسەن. ئەو دەڵێت کە ئەگەر کتێبێک لە زمانی عەرەبی یان فارسی یان ئینگلیزییەوە وەرگێڕدرا بۆ سەر کوردی، ئەوە ئەدەبی وەرگێڕدراوە، نەک ئەدەبی ڕەسەن. بەڵام ئەو دەڵێت کە ئەو کتێبانەی کە لە ناخی گەلەکەوە هاتوون و لە کۆنەوە ماونەتەوە، ئەوانە ئەدەبی ڕەسەنن، تەنانەت ئەگەر نووسەرەکەیان نەزانرێت.

ئەو ڕەخنانەی کە مامۆستا ئەمین ڕەت دەکاتەوە

مامۆستا ئەمین چەند ڕەخنەیەکی گرنگ ڕەت دەکاتەوە کە دژی ئەدەبی کوردی وەستاون. یەکێک لە ڕەخنەکان ئەوە بووە کە کوردی زمانێکی ئاژەڵییە و ناتوانێت بیری تێدا بکرێت. مامۆستا ئەمین ئەو ڕەخنە ڕەت دەکاتەوە و دەڵێت کە هەر زمانێک دەتوانێت بیری تێدا بکرێت ئەگەر کەسانی هەبن کە بیری لێ بکەنەوە و بیخوێنن. ئەو دەڵێت کە زمانی کوردی وەک هەر زمانێکی تر دەتوانێت گەشە بکات و بگەشێتەوە ئەگەر کەسانی هەبن کە بیری لێ بکەنەوە و بیخوێنن. ئەو دەڵێت کە ئەدەبی کوردی وەک هەر ئەدەبێکی تر دەتوانێت گەشە بکات و بگەشێتەوە ئەگەر کەسانی هەبن کە بیری لێ بکەنەوە و بیخوێنن.

ئەو ڕەگەزانەی کە مامۆستا ئەمین باسیان لێوە دەکات

مامۆستا ئەمین ڕەگەزە سەرەکییەکانی ئەدەبی ڕەسەن دیاری دەکات کە ئەمانەن: زمان، ئەدەب، مێژوو، فۆلکلۆر، هەروەها ئەو بیرە گشتییەی کە گەلەکە هەیە لە بارەی ژیان و مردن و خوا و سروشتەوە. ئەو دەڵێت کە هەر یەکێک لەمانە ڕەگەزێکی سەربەخۆ نییە، بەڵکو هەموویان پێکەوە دەبنە ئەو شتەی کە ئەو پێی دەڵێت «ناسنامەی نەتەوەیی».

زمان: زمان بە بۆچوونی مامۆستا ئەمین تەنیا ئامرازێکی گۆڕینەوەی قسە نییە، بەڵکو ئامرازێکی بیرکردنەوەیە. گەلێک وشە هەن کە تەنیا لە زمانی کوردیدا هەن و وەرگێڕدراو ناتوانێت بە تەواوی ماناکەیان بگەیێنێت. ئەمە ئەوە دەگەیێنێت کە بیری کوردی جیاوازە لە بیری کەسانی تر.

ئەدەب: ئەدەب لە ڕوانگەی مامۆستا ئەمینەوە تەنیا چیرۆک نییە، بەڵکو ئەو شوێنەیە کە گەلەکە تێیدا خۆی دەبینێتەوە. چیرۆکی کۆن، گۆرانی، پێشەکی و پەندەکان هەموویان بەشێکن لە ئەدەبی ڕەسەن.

مێژوو: مامۆستا ئەمین مێژوو بە گرنگ دەزانێت بۆ ئەوەی گەلەکە بزانێت کێ بووە و چۆن گەشە کردووە. بەبێ مێژوو گەلەکە وەک کەسێکی بێ یادەوەری وایە کە هەموو شتێک لە بیر دەکات.

فۆلکلۆر: فۆلکلۆر بریتییە لە هەموو ئەو شتانەی کە خەڵک بە دەم و بە دڵ دەیانگێڕێتەوە، وەک پەند، گۆرانی، چیرۆک، یاریکردن و جەژن. مامۆستا ئەمین دەڵێت فۆلکلۆر وەک ئاوێنە وایە بۆ ڕۆحی گەل.

ئەدەبی وەرگێڕدراو لە ئەدەبی ڕەسەن جیا دەکرێتەوە

مامۆستا ئەمین ئەو کتێبانەی کە لە زمانی تر وەرگێڕدراونەتە سەر کوردی بە ئەدەبی وەرگێڕدراو دەژمێرێت، نەک بە ئەدەبی ڕەسەن. ئەو دەڵێت کە ئەگەر کتێبێک لە زمانی عەرەبی یان فارسی یان ئینگلیزییەوە وەرگێڕدرا بۆ سەر کوردی، ئەوە ئەدەبی وەرگێڕدراوە، نەک ئەدەبی ڕەسەن. بەڵام ئەو دەڵێت کە ئەو کتێبانەی کە لە ناخی گەلەکەوە هاتوون و لە کۆنەوە ماونەتەوە، ئەوانە ئەدەبی ڕەسەنن، تەنانەت ئەگەر نووسەرەکەیان نەزانرێت.

ئەو ڕەخنانەی کە مامۆستا ئەمین ڕەت دەکاتەوە

مامۆستا ئەمین چەند ڕەخنەیەکی گرنگ ڕەت دەکاتەوە کە دژی ئەدەبی کوردی وەستاون. یەکێک لە ڕەخنەکان ئەوە بووە کە کوردی زمانێکی ئاژەڵییە و ناتوانێت بیری تێدا بکرێت. مامۆستا ئەمین ئەو ڕەخنە ڕەت دەکاتەوە و دەڵێت کە هەر زمانێک دەتوانێت بیری تێدا بکرێت ئەگەر کەسانی هەبن کە بیری لێ بکەنەوە و بیخوێنن. ئەو دەڵێت کە زمانی کوردی وەک هەر زمان